

معیارهای انتخاب و ارزیابی نشریات الکترونیک در کتابخانه‌های دانشگاه‌های دولتی و مؤسسات پژوهشی ایران

دکتر زهیر حیاتی^۱
علی حمیدی^۲

چکیده

نشریات به‌عنوان منابع روزآمد دانش، همواره نقش مهمی در ارتباطات علمی داشته‌اند. استقبال از این نشریات و استفاده روزافزون از آنها در کتابخانه‌های دانشگاهی و مؤسسات پژوهشی، تدوین برنامه مدونی برای انتخاب و ارزیابی این دسته از مواد را ضروری می‌سازد. با توجه به تفاوت‌های موجود میان نشریات چاپی و الکترونیک، تفاوت‌هایی در امر انتخاب و ارزیابی این دسته از منابع به‌وجود آمده است. برای انجام این بررسی، هشت سؤال به‌عنوان سؤالات تحقیق طرح شد. برای پاسخگویی به سؤالات مذکور، از روش تحقیق پیمایشی استفاده شد. روش گردآوری داده‌ها نیز پرسشنامه است. با مطالعه آثار مختلف در این زمینه، معیارها مورد شناسایی قرار گرفت و مشخص شد که در مبحث مقولات انتخاب، اهمیت مقولات به ترتیب عبارتند از: مجوز دسترسی، محتوا، ارائه، کارایی، بایگانی، نظرخواهی از کاربران کتابخانه، معیارهای مشترک انتخاب نشریات چاپی و الکترونیک، و نیازهای فنی. در بخش ارزیابی نشریات الکترونیک ترتیب مقولات بر اساس اهمیت عبارتند از: مجوز دسترسی، دسترسی، و معیارهای کلی ارزیابی نشریات (چاپی و الکترونیک). با توجه به پژوهش انجام‌شده، سیاهه‌ای از معیارهای مطرح در زمینه انتخاب و ارزیابی نشریات الکترونیک استخراج شد که می‌توان از آن در امر مجموعه‌سازی نشریات الکترونیک استفاده کرد.

کلیدواژه‌ها

نشریات الکترونیک، معیارهای انتخاب، معیارهای ارزیابی، مجموعه‌سازی

مقدمه

نقش مهمی در ارتباطات علمی داشته‌اند، به‌طوری که گفته می‌شود علوم بدون وجود نشریات علمی، به شکلی که می‌شناسیم، قابل تصور نیستند (۲). دلایلی که برای اهمیت

از سال ۱۶۶۵م، یعنی زمانی که *Journal des Scavanas* به عنوان اولین نشریه علمی منتشر شد (۲)، همواره نشریات

۱. استادیار کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شیراز zhayati@rose.shirazu.ac.ir

۲. دانشجوی دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شهید چمران اهواز Alihamidi56@gmail.com

نشریات بیان شده، مختلف و متنوع است؛ اما شاید مهم‌ترین آنها نظر پرایس^۳ (۱۹۶۳) باشد. وی معتقد است محققان برای روزآمد بودن مطالعه می‌کنند زیرا دانش ضبط شده هر ۱۵-۲۰ سال دو برابر می‌شود (۱۰). حال با در نظر گرفتن اینکه نشریات علمی منبع انتقادی اطلاعات هستند، عناوین مختلفی را پوشش می‌دهند، و چون مورد داوری قرار می‌گیرند سعی می‌کنند کیفیت محتوا را رعایت کنند، می‌توان دلیل روی آوردن محققان به مطالعه نشریات را دریافت. علاوه بر مطالب فوق، مسئله‌ای که باعث افزایش نقش نشریات، به‌خصوص در کتابخانه‌های دانشگاهی شده، این است که در سال‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ افزایش قیمت نشریات، با سرعتی بیشتر از افزایش نرخ تورم، کاهش اشتراک‌های فردی را به همراه داشته است. در اثر این جریان، ناشران برای حفظ درآمدهای خود، هزینه‌های اشتراک را افزایش دادند که این مسئله نیز به نوبه خود موجب شد میزان اشتراک‌های فردی بیش از پیش کاهش یابد. مجدداً ناشران اقدام به افزایش بیشتر هزینه‌ها کردند و این چرخه ادامه یافت. در نتیجه، محققان بیشتر از قبل به کتابخانه و به‌خصوص کتابخانه‌های دانشگاهی روی آوردند (۱۰).

گسترش فناوری و ظهور اینترنت سبب شد رسانه نشریه از قالب کاغذی به حالت الکترونیک تبدیل شود و این تبدیل با توجه به مزیت‌هایی که در برداشت، با استقبال جامعه دانشگاهی مواجه شد. به‌گونه‌ای که کییرنان^۴ در ۱۹۹۷ بیان داشت: «نیازهای

استادان، با شکل الکترونیک نشریات، بهتر از شکل چاپی آنها برآورده می‌شود» (۷). مزایای بیان شده برای نشریات الکترونیک، عبارتند از: وجود پیوندهای درونی، وجود پیوندهای بیرونی، حفظ فضا، ارتقای سرعت ارتباطات، چندرسانه‌ای بودن، دستیابی همزمان، و سهولت جست‌وجو (۱: ۱۰۵-۱۱۹؛ ۳: ۳۷۶-۳۹۸؛ ۹).

بنابر آنچه گفته شد، می‌توان چنین نتیجه گرفت که نشریات الکترونیک دارای نقش و اهمیتی برابر با نشریات چاپی در کتابخانه‌های دانشگاهی خواهند بود و کتابداران باید با شناسایی مسائل آنها، به پیشواز حضور نشریات الکترونیک در کتابخانه‌ها بروند.

تصور غالب این است که نشریات چاپی با نشریات الکترونیک نقاط مشترک کمی دارند؛ ولی واقعیتهایی که از طریق تحقیقات مختلف آشکار شده، این است که بسیاری از مسائل مربوط به نشریات چاپی که قبلاً با آنها، به‌خصوص در کتابخانه‌های دانشگاهی، مواجه بودیم در مورد نشریات الکترونیک نیز مصداق دارد (۱؛ ۸؛ ۱۰). بدین ترتیب، کتابداران باید با توجه به مسائلی که پیرامون نشریات چاپی وجود دارد، مسائل نشریات الکترونیک را نیز شناسایی کنند.

هدف پژوهش

اهدافی که در این پژوهش دنبال می‌شوند عبارتند از:

۱. شناخت ویژگی‌ها و خصوصیات نشریات الکترونیک،

۲. مشخص ساختن معیارهای انتخاب این دسته از منابع برای کتابخانه‌های دانشگاهی،
 ۳. شناخت مسائل مربوط به ارزیابی نشریات، و
 ۴. اولویت‌بندی معیارهای شناخته شده با نظرخواهی از افراد مسئول انتخاب و ارزیابی نشریات الکترونیک.

بیان مسئله

ارزش نشریات الکترونیک در تسهیل ارتباطات علمی بر کسی پوشیده نیست؛ ولی نبود معیارها و راهکارهای مشخص برای انتخاب و ارزیابی آنها توجه به محدودیت بودجه و نیروی انسانی در کتابخانه‌ها، باعث عدم هماهنگی و هدر رفتن بخش اعظمی از این منابع می‌شود؛ بنابراین لازم است در این زمینه پژوهشی صورت گیرد.

اهمیت پژوهش

نظری کوتاه به کارکرد کتابخانه در محیط

دانشگاه، نقش و اهمیت نشریات در ارتباطات علمی و افزایش نسبت نشریات الکترونیک به نشریات چاپی، نوید حرکت به سوی آینده‌ای را می‌دهد که در آن نشریات الکترونیک نقش عمده‌ای ایفا خواهند کرد.

نمودار ۱ درصد افزایش هزینه واحد و سایر هزینه‌های تک‌نگاشت‌ها و نشریات و نیز میزان نشریات و تک‌نگاشت‌های خریداری شده در کتابخانه‌های مراکز عضو انجمن کتابخانه‌های تحقیقاتی، از سال ۱۹۸۶ تا سال ۲۰۰۲ را نشان می‌دهد. نمودار ۲ بیانگر سیر صعودی هزینه نشریات الکترونیک از سال ۱۹۹۵ تا سال ۲۰۰۰ است. نمودار ۳ نیز افزایش سالیانه میانگین هزینه منابع الکترونیک و کل هزینه‌های سایر منابع کتابخانه‌ای را در کتابخانه‌های مراکز عضو انجمن کتابخانه‌های تحقیقاتی نشان می‌دهد. هر سه نمودار نشان‌دهنده این واقعیت هستند که در کتابخانه‌های دانشگاهی نیاز مبرمی به عملکرد صحیح نسبت به نشریات الکترونیک

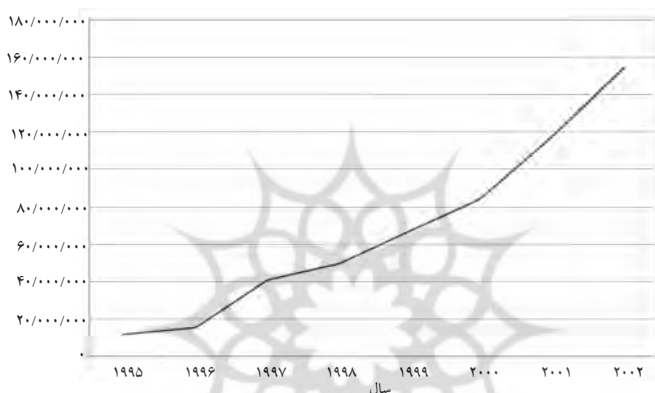

نمودار ۱. هزینه‌های کتابخانه‌های انجمن کتابخانه‌های تحقیقاتی بین سال‌های ۱۹۸۶-۲۰۰۲ (۴)

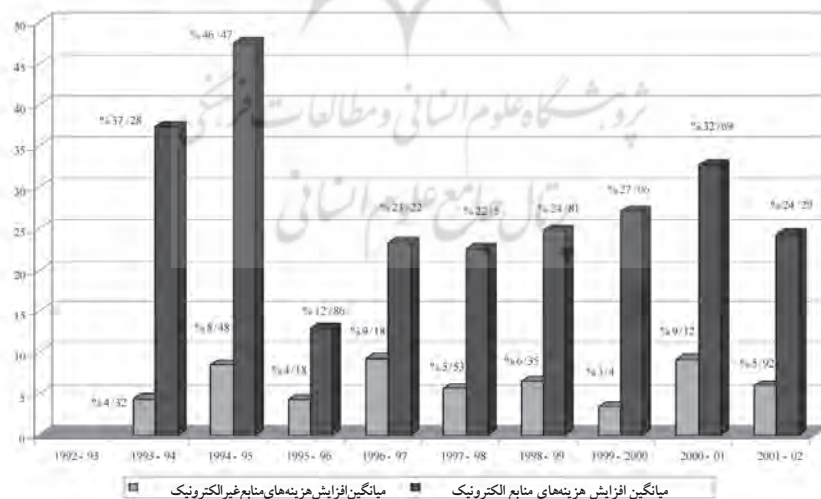
وجود دارد.

اگر سهم منابع الکترونیک را در بودجه کتابخانه حدود ۲۰ درصد در نظر بگیریم (۴) در این صورت با توجه به افزایش اقبال عمومی کاربران کتابخانه‌های دانشگاهی به استفاده از نشریات الکترونیک (۵)؛ همچنین پیچیدگی بیشتر فرایند انتخاب، سفارش و گردآوری نشریات الکترونیک نسبت به نشریات چاپی

(۶)؛ و نیز با توجه به محدودیت‌های بودجه کتابخانه‌ها، لازم است راهکارهای صحیحی در اشتراک این نوع منابع منظور شود تا بتوان بودجه موجود را به بهترین صورت ممکن هزینه کرد. این کار صورت نمی‌پذیرد مگر اینکه با توجه به خصوصیات و ویژگی‌های نشریات الکترونیک و با شناخت تمام جنبه‌های آن معیارهای خاصی برای گزینش

نمودار ۲. هزینه کل نشریات الکترونیک در سال‌های پس از ۱۹۵۵ (۴)

نمودار ۳. نسبت افزایش هزینه‌های منابع الکترونیک به هزینه‌های منابع غیر الکترونیک (۴)

نشریات مشخص شود.

البته این تنها نیمی از قضیه است؛ چون همان‌طور که قبلاً هم اشاره شد، لازم است در مورد نشریات پس از اتمام دوره اشتراک و در زمان تجدید اشتراک، ارزیابی‌هایی صورت گیرد تا میزان استفاده، هزینه هر مورد، رضایت مراجعان از مجموعه، و خدمات مشخص شود. بدین طریق یا صحت انتخاب‌های صورت گرفته تأیید می‌شود و یا به این نتیجه می‌رسیم که انتخاب‌ها صحیح نبوده است، که در این حالت باید تجدید نظر صورت پذیرد. با در نظر گرفتن این نکته که برای ارزیابی مجموعه نشریات الکترونیک روش معینی وجود ندارد، تعیین بهترین روش برای هر موقعیت از اهمیت بالایی برخوردار است.

پیشینه پژوهش

تاکنون تحقیقات زیادی در مورد نشریات الکترونیک صورت نگرفته است که دلیل این امر را می‌توان عمر کوتاه این دسته از نشریات دانست. افرادی مثل اودلیزکو^۵، مونتگومری^۶، کینگ^۷ و دیگران، تحقیقاتی درباره نشریات الکترونیک انجام داده‌اند. در این تحقیقات، عمدتاً به دو مسئله هزینه و ویژگی‌های نشریات الکترونیک پرداخته شده است. نتیجه این تحقیقات نشان می‌دهد:

۱. برای تعیین هزینه نشریات الکترونیک، باید علاوه بر هزینه اشتراک، هزینه‌های دیگری را نیز در نظر گرفت مانند فهرست‌نویسی، قفسه‌گذاری (در مورد نشریات چاپی)،

بازبینی منابع، و خدمات مرجع مرتبط با نشریات. البته در اکثر تحقیقات صورت گرفته، هزینه‌های مربوط به ساختمان و فضایی که نشریات (به‌خصوص نشریات چاپی) اشغال می‌کنند در نظر گرفته نشده است. برخلاف تصورات اولیه، هزینه نشریات الکترونیک، تفاوت چندانی با هزینه نشریات چاپی ندارد. دلیل این امر می‌تواند نکات زیر باشد:

- نشریات الکترونیک به کارکنان کمتر ولی با مهارت‌های بیشتری نیاز دارند،
- نشریات الکترونیک از نظر فضا صرفه‌جویی عمده‌ای به همراه دارند،
- نشریات الکترونیک محتاج سیستم‌ها و زیرساخت‌های اطلاعاتی هستند در حالی که این امر در مورد نشریات چاپی اصلاً مطرح نیست.

البته پیش‌بینی می‌شود با توجه به پیشرفت فناوری، هزینه نشریات الکترونیک کاهش بیشتری پیدا کند.

۲. در بیان ویژگی‌های نشریات الکترونیک و مزایای آنها، تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که نشریات الکترونیک و خدمات آن به دلیل قیمت کمتر برای هر عنوان، برطرف کردن محدودیت زمانی و مکانی، و صرفه‌جویی در فضای فیزیکی باصرفه‌تر از نشریات چاپی هستند؛ بنابراین می‌توانند خدمات بهتری به کاربران کتابخانه ارائه کنند. منافی که از طریق مجموعه‌های نشریات الکترونیک برای کاربران فراهم می‌شود عبارتند از: انعطاف در دسترسی؛ صرفه‌جویی

5. Odlyzko

6. Montgomery

7. King

در زمان جست‌وجو، مکان‌یابی، و به‌دست آوردن مقالات؛ در اختیار گذاشتن جنبه‌های جدید؛ و تعدد مجلات مورد استفاده. از سوی دیگر، با توجه به این نکته که مجموعه‌های نشریات الکترونیک منافع بسیاری برای کتابخانه‌ها، ناشران، و سازمان‌های مادر دارند، انتظار می‌رود به سرعت توسعه یابند.

نکته‌ای که از این تحقیقات می‌توان نتیجه گرفت این است که با توجه به جدید بودن مسئله نشریات الکترونیک در کتابخانه‌ها (به‌خصوص کتابخانه‌های دانشگاهی ایران)، و نیز این مسئله که حرکت فعلی نشر به سوی نشر الکترونیک می‌باشد، لازم است مجموعه‌سازی این دسته از نشریات با دقت و تعمق بیشتری صورت پذیرد. بنابراین در این تحقیق تلاش شد معیارهای انتخاب و ارزیابی نشریات الکترونیک، که گامی تعیین‌کننده در فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی هستند، مورد شناسایی قرار گیرند.

سؤالات پژوهش

۱. معیارهای انتخاب نشریات الکترونیک چیست و اولویت استفاده از آنها در کتابخانه‌های دانشگاهی و مؤسسات پژوهشی دولتی به چه ترتیب است؟
۲. معیارهای ارزیابی نشریات الکترونیک کدام‌اند و اولویت استفاده از آنها در کتابخانه‌های دانشگاهی و مؤسسات پژوهشی دولتی به چه ترتیب می‌باشد؟
۳. کدام نظریه در انتخاب و ارزیابی نشریات الکترونیک در کتابخانه‌های دانشگاهی و مؤسسات پژوهشی دولتی مورد

استفاده قرار می‌گیرد؟

روش پژوهش

در این پژوهش که به طریق پیمایشی صورت گرفت، ابتدا با توجه به متون موجود و آراء و عقاید افراد صاحب‌نظر در زمینه نشریات چاپی و الکترونیک، به بررسی و شناخت خصوصیات نشریات الکترونیک پرداخته و سپس با توجه به مطالب یافته شده، معیارهای انتخاب و ارزیابی نشریات الکترونیک مشخص شد. براساس معیارهای مشخص‌شده، پرسشنامه‌ای طراحی شد که در اختیار افراد مسئول انتخاب و ارزیابی نشریات الکترونیک کتابخانه‌های دانشگاهی و مؤسسات پژوهشی قرار گرفت که بر اساس پاسخ‌های داده‌شده به سؤالات این پرسشنامه، میانگین نمرات اختصاص یافته به هر مقوله مشخص شد و پس از مشخص ساختن اولویت مقولات نسبت به یکدیگر، میانگین نمرات اختصاص یافته به معیارهای انتخاب و ارزیابی نیز مشخص شد و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

جامعه تحقیق

با توجه به محدود بودن جامعه این پژوهش و امکان استفاده از نظرات کل جامعه، در این پژوهش از نمونه‌گیری استفاده نشد و بنابراین جامعه مورد پژوهش در این تحقیق عبارت است از: مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی دولتی و یا مسئولان سفارشات نشریات الکترونیک در این کتابخانه‌ها. البته از آنجا که تمامی

کتابخانه‌های دانشگاهی و مؤسسات پژوهشی دولتی نشریات الکترونیک را مشترک نیستند، ابتدا از طریق تماس با مراجع رسمی فهرست اسامی کتابخانه‌ها و مؤسسات پژوهشی دارای اشتراک نشریات الکترونیک مشخص و سپس، اقدام به ارسال پرسشنامه برای آنان شد. کل پرسشنامه‌های ارسالی برای جامعه تحقیق ۶۵ عدد بود که از این تعداد، ۵۰ عدد تکمیل و عودت داده شد. به عبارت دیگر، ۷۶/۹۲ درصد از پرسشنامه‌های ارسال شده، تکمیل شد.

جامعه پژوهش ارسال شد. پس از گذشت دو هفته، مجدداً برای همین پاسخگویان پرسشنامه ارسال شد که تعداد ۲۹ نفر (۹۶/۶۶ درصد) پرسشنامه را تکمیل و ارسال کردند. برای تعیین میزان پایایی پرسشنامه نیز از ضریب «همبستگی پیرسون»^۹ استفاده شد. مجموع پاسخ‌های سری اول و سری دوم در نمونه ۲۹ نفری با هم مقایسه و عدد ۰/۹۶ حاصل شد. بنابراین با ضریب اطمینان بالا می‌توان گفت که پرسشنامه دارای پایایی می‌باشد.

جدول ۱. آزمون ضریب همبستگی پیرسون

متغیر ۲	متغیر ۱	
۰/۹۶**	۱	ضریب همبستگی پیرسون متغیر ۱
۰/۰۰	.	سطح معناداری
۲۹	۲۹	تعداد
۱	۰/۹۶**	ضریب همبستگی پیرسون متغیر ۲
۰	۰/۰۰	سطح معناداری
۲۹	۲۹	تعداد

ابزار جمع‌آوری داده‌ها

ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش، پرسشنامه است که توسط پژوهشگر تنظیم شد. ترتیب کار به این صورت بود که ابتدا اقدام به تحلیل سندی آثار موجود شد و سپس معیارهای یافته شده در قالب پرسشنامه‌ای طراحی و در اختیار جامعه پژوهش قرار گرفت. در مقابل هر سؤال، گزینه‌های ۰ تا ۹ قرار داده شد و پاسخگویان می‌توانستند براساس نظر خود، یکی از گزینه‌ها را انتخاب کنند. دلیل انتخاب گزینه‌های ۰ تا ۹، دادن امکان انتخاب بهتر و دقیق‌تر به پاسخگویان است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از نرم‌افزار آماری SPSS و Excel استفاده شد.

بحث و نتیجه‌گیری

برای مشخص شدن مستقل بودن مقولات از هم، از آزمون تحلیل واریانس (آنووا) روی میانگین نمرات اختصاص یافته به سؤالات هر

برای تعیین روایی صوری پرسشنامه، از نظریات افراد آگاه و صاحب‌نظر در زمینه نشریات الکترونیک استفاده و تغییرات لازم اعمال شد. برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش بازآزمون^۸ استفاده شد. به این ترتیب که ابتدا ۳۰ پرسشنامه برای ۳۰ نفر از اعضای

8. Retest

9. Pearson Correlation

جدول ۲. نتایج آزمون آنووا روی میانگین نمرات مقولات مربوط به انتخاب

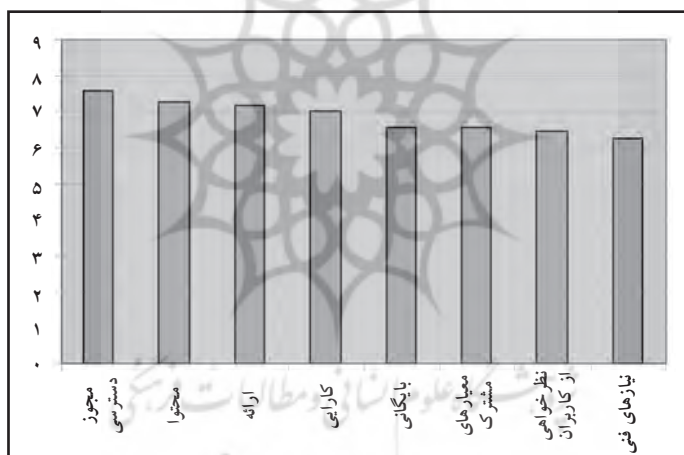
سطح معناداری	تفاضل جمعیت	میانگین مجذورات	درجه آزادی	جمع مجذورات	
۰/۰۰	۶/۶۰	۹/۶۲	۷	۶۷/۳۷	میان مقولات
		۱/۵۸	۳۸۹	۶۱۷/۷۹	در هر مقوله
			۳۹۶	۶۸۵/۱۸	جمع

با توجه به میانگین نمرات به دست آمده، همان طور که در نمودار ۴ نیز مشاهده می شود، بر اساس آزمون شفه مقولات بخش انتخاب به ترتیب اولویت زیر مرتب می شوند:

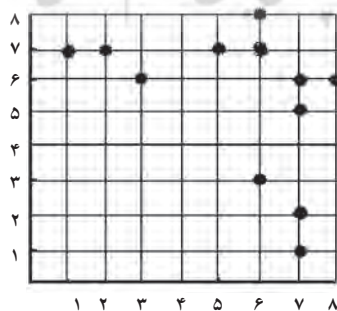
۱. مجوز دسترسی (۷/۵۶)،

۲. محتوا (۷/۲۸)،

مقوله استفاده گردید. نتیجه این آزمون تفاوت معنی داری را بین مقولات نشان می دهد. برای تعیین اولویت این مقولات نسبت به یکدیگر، از آزمون شفه^۱ استفاده شد که نمودار ۴ نشان دهنده معنی داری تفاوت مقولات مختلف انتخاب با یکدیگر است.

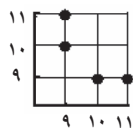
نمودار ۴. ترتیب اولویت مقولات انتخاب بر اساس میانگین نمرات اختصاص یافته

نمودار ۵. نتایج آزمون شفه روی مقولات گروه انتخاب

جدول ۳. نتایج آزمون آنووا روی میانگین نمرات مقولات مربوط به ارزیابی

سطح معناداری	تفاضل جمعیت	میانگین مجذورات	درجه آزادی	جمع مجذورات	
۰/۰۰	۱۶/۴۰	۲۲/۹۲	۲	۴۵/۸۴	میان مقولات
		۱/۳۹	۱۴۶	۲۰۴/۰۲	در هر مقوله
			۱۴۸	۲۴۹/۸۷	جمع

نمودار ۷. نتایج آزمون شفه روی مقولات گروه ارزیابی

اولویت اختصاص یافته به مقولات ارزیابی، براساس آزمون شفه به ترتیب زیر است:

۱. شرایط مربوط به قرارداد (۷/۷۵)،

۲. دسترسی (۷/۴۸)، و

۳. معیارهای کلی ارزیابی (۶/۳۶).

با توجه به این نکته که پاسخگویان می‌توانستند اعداد ۰ تا ۹ را انتخاب کنند،

مقرر شد کلیه معیارهایی که میانگین نمرات آنها بیشتر از عدد ۴/۵ به دست آید، به عنوان

معیارهای انتخاب و ارزیابی نشریات الکترونیک مطرح شوند. با بررسی میانگین

نمرات اختصاص یافته به سؤالات پرسشنامه‌ها، مشخص شد که هیچ‌یک از معیارهای معرفی

شده، حائز میانگین نمره‌ای کمتر از ۴/۵ نشده‌است و بنابراین کلیه معیارهای مطرح

شده در پرسشنامه، در انتخاب و ارزیابی مورد استفاده قرار می‌گیرند. از سوی دیگر،

به این سؤال پرسشنامه که آیا معیار دیگری به نظر پاسخگو می‌رسد یا خیر، هیچ‌یک از

پاسخگویان جوابی ندادند.

۳. ارائه (۷/۱۵)،

۴. کارآیی (۷/۰۴)،

۵. بایگانی (۶/۵۷)،

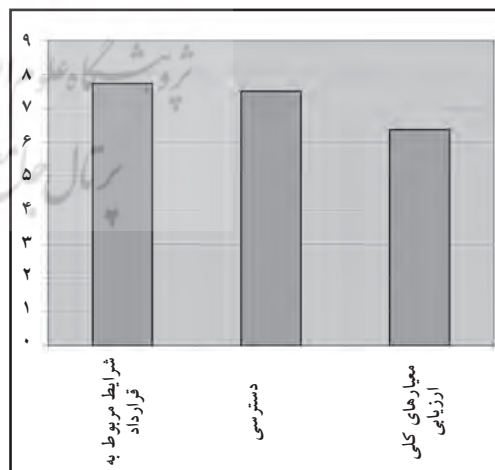
۶. معیارهای مشترک نشریات چاپی و

الکترونیک (۶/۵۶)،

۷. نظرخواهی از کاربران کتابخانه (۶/۴۷)،

۸. نیازهای فنی (۶/۲۴).

در بخش ارزیابی نیز همان‌طور که جدول ۲ نشان می‌دهد، نتیجه آزمون آنووا نشان‌دهنده معنی‌داری تفاوت میان مقولات مطرح در زمینه ارزیابی است.

نمودار ۶. اولویت مقولات مربوط به ارزیابی بر اساس

میانگین‌های اختصاص یافته

اولویت معیارهای انتخاب

- براساس میانگین نمرات اختصاص یافته از سوی پاسخگویان، معیارهای انتخاب به ترتیب زیر اولویت بندی شده‌اند. (عدد مندرج در برابر هر معیار، میانگین نمرات اختصاص داده شده به این معیار توسط جامعه پژوهش است).
۱. مطابقت با نیازهای آموزشی و پژوهشی مؤسسه (۸/۳۲)
 ۲. منظور شدن امکان تعریف IP برای دسترسی (۸/۲۴)
 ۳. قابلیت شبکه‌ای شدن و تعداد دسترسی همزمان (۸/۱۸)
 ۴. امکان جست و جوی چکیده‌ها و تمام متن (۸/۱۴)
 ۵. توصیه اعضای هیئت علمی برای اشتراک (۸/۰)
 ۶. روزآمد بودن محتوای نشریه (با توجه به نیم عمر موضوعات) (۷/۹۶)
 ۷. اعتبار نشریه (۷/۹۴)
 ۸. امکان دسترسی به آرشیو در صورت تمام شدن اشتراک و یا واگذاری نشریه به ناشر یا کارگزار دیگر (۷/۷۸)
 ۹. بسامد روزآمدسازی (۷/۸۲)
 ۱۰. وجود دوره آزمایشی قبل از عقد قرارداد و شروع اشتراک (۷/۷۶)
 ۱۱. توصیه کمیته‌های انتخاب (۷/۶۸)
 ۱۲. تنوع در امکانات جست و جو (۷/۶۸)
 ۱۳. عدم محدودیت دسترسی یا استفاده به زمان خاصی از شبانه‌روز (۷/۶۵)
 ۱۴. امکان جست و جو در سطوح مختلف (۷/۶۴)
 ۱۵. امکان قیمت گذاری‌های متنوع (۷/۶۴)
 ۱۶. عدم محدودیت دسترسی به مکان خاص و استفاده از آن (۷/۶۱)
 ۱۷. تعداد کاربران همزمان (۷/۵۴)
 ۱۸. وجود تسهیلات آگاهی رسانی جاری برای اطلاع رسانی مطالب روزآمد شده به کاربران (۷/۴۶)
 ۱۹. کامل بودن در مقایسه با معادل چاپی (۷/۴۴)
 ۲۰. تناسب قالب مقالات با امکانات چاپ (۷/۴۲)
 ۲۱. قابلیت مرور (۷/۳۸)
 ۲۲. تنظیم نتایج جست و جو (۷/۳۴)
 ۲۳. سهولت استفاده از رابط کاربری (۷/۳۴)
 ۲۴. امکان ترکیب جست و جوهای قبلی (۷/۳۲)
 ۲۵. توصیه دانشجویان تحصیلات تکمیلی (۷/۲)
 ۲۶. نمایه و چکیده شدن در پایگاه‌ها و منابع معتبر نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی (چاپی و الکترونیک) (۷/۱۸)
 ۲۷. سهولت گشت و گذار در صفحه (۷/۱)
 ۲۸. امکان ایجاد پرونده‌های شخصی برای نگهداری سوابق جست و جو (۷/۰۸)
 ۲۹. امکان گزارش گیری (۷/۰۴)
 ۳۰. همپوشانی با سایر منابع موجود در کتابخانه (۷/۰۴)
 ۳۱. ارائه پیام‌های خطای مناسب و بهنگام

۴۷. رتبه در نشریه گزارش استنادی مجلات (JCR) (۶/۶)، (۷/۰۲).
۴۸. نیاز به کنترل کاربران از نظر استفاده‌های غیرمجاز از سوی کتابخانه (۶/۵۲)، (۷/۰۲).
۴۹. مناسبت رنگ و طراحی صفحه چاپی (۶/۸۲)، (۶/۹۶).
۵۰. ارائه اطلاعات کتابشناختی به صورت دارا بودن چکیده (۶/۸۲)، (۶/۸۲).
۵۱. فضای دیسک سخت لازم برای ارائه جست‌وجو به اصطلاحات کنترل‌شده (۶/۷۸)، (۶/۷۸).
۵۲. معیارهای انتخاب مقالات از سوی هیئت تحریریه (۵/۴۷)، (۶/۷۷).
۵۳. بایگانی‌کننده (ناشر، کارگزار یا سازمان ثالث) (۵/۲۶)، (۶/۷۷).
۵۴. نیاز به نرم‌افزار خاص برای بهره‌گیری از محتوای نشریه (۵/۱)، (۶/۷۴).
۵۵. توصیه کارکنان برای اشتراک صفحات و ... (۶/۷)، (۶/۷۴).
۵۶. تعداد مقالات مندرج در هر شماره نشریه (۴/۹)، (۶/۷).
۵۷. نیاز به سخت‌افزار خاص برای بهره‌گیری از محتوای نشریه (۴/۷۷)، (۶/۷۴).
۵۸. توصیه دانشجویان کارشناسی و کاردانی برای اشتراک (۴/۵۸)، (۶/۶۹).
۵۹. وجود فهرست اسامی سردبیر و هیئت تحریریه ضمن مشخص بودن سمت آنها در نشریه و شغل آنها (۴/۵۹)، (۶/۶۹).
۳۲. آشنایی با رابط کاربر^{۱۱} مورد استفاده (۷/۰۲)، (۷/۰۲).
۳۳. امکانات کوتاه‌سازی (Truncation) (۶/۹۶)، (۶/۹۶).
۳۴. امکانات کمکی^{۱۲} به صورت پیوسته و چاپی (۶/۸۲)، (۶/۸۲).
۳۵. دارا بودن چکیده (۶/۸۲)، (۶/۸۲).
۳۶. امکان تبدیل خودکار عبارات جست‌وجو به اصطلاحات کنترل‌شده (۶/۷۸)، (۶/۷۸).
۳۷. نیاز به آموزش کارکنان و کاربران (۶/۷۷)، (۶/۷۷).
۳۸. وجود امکانات ریشه‌سازی^{۱۳} (۶/۷۷)، (۶/۷۷).
۳۹. ضریب تأثیر یا نسبت استنادات به مقالات آن نشریه (۶/۷۴)، (۶/۷۴).
۴۰. ثبات منبع (شامل ثبات زیرساخت‌ها، صفحات و ...) (۶/۷)، (۶/۷۴).
۴۱. میزان بودجه با توجه به تنگناهای موجود در سازمان (۶/۷)، (۶/۷۴).
۴۲. وجود جنبه‌های خاص مثل برقراری پیوندهای مختلف به خصوص در قسمت کتابنامه (۶/۶۹)، (۶/۶۹).
۴۳. وجود اصطلاحنامه پیوسته (۶/۶۷)، (۶/۶۹).
۴۴. سطح تخصص فنی برای نصب و نگهداری (۶/۶۲)، (۶/۶۲).
۴۵. شهرت ناشر یا کارگزار (۶/۶۲)، (۶/۶۲).
۴۶. لزوم پرداخت هزینه اضافی برای دسترسی به بخشی از بایگانی (۶/۶۱)، (۶/۶۱).

اولویت معیارهای ارزیابی

در بخش ارزیابی نیز کلیه ۲۴ عامل معرفی شده مورد استفاده قرار می‌گیرند. البته لازم به تذکر است که با توجه به وجود مشترکات زیاد در زمینه مسائل مطرح در انتخاب و ارزیابی نشریات الکترونیک، بسیاری از مواردی که به‌عنوان معیارهای انتخاب معرفی شده‌اند، در ارزیابی نیز می‌توانند مطرح باشند؛ اما در این پژوهش برای جلوگیری از تکراری شدن بحث، تلاش شده است معیارهای مشابه تنها در بخش انتخاب مطرح شوند. ترتیب اولویت معیارهای ارزیابی به شرح زیر است:

۱. سرعت دسترسی (۸/۲۷)،
۲. انطباق بسامد روزآمدسازی با آنچه در قرارداد بیان شده است (۸/۰)،
۳. ثبات شرایط ناشر یا کارگزار (۷/۹۴)،
۴. پایبندی به تعهدات صورت گرفته در مجوز دسترسی (۷/۹۴)،
۵. منصفانه بودن شرایط ناشر و کارگزار (۷/۹۲)،
۶. دسترس‌پذیر بودن تا زمان عقد قرارداد جدید (۷/۹)،
۷. انعطاف‌پذیر بودن دوره استفاده (محدود نبودن به سال مالی خاص) (۷/۶)،
۸. طول زمانی اتصال به شبکه (۷/۵۹)،
۹. انطباق با قوانین و مقررات مالی و اداری سازمان و کشور (۷/۵۴)،
۱۰. میزان استفاده (بر اساس گزارش‌گیری و بررسی میزان استنادات کاربران) (۷/۵۲)،
۱۱. مدت زمان عدم دسترسی به علت مشکلات ناشر یا کارگزار (۷/۵۱)،
۱۲. ثبات رابط کاربر (۷/۴۶)،

۱۳. تعداد موارد بازیابی شده (۷/۴۵)،
 ۱۴. کارآمد بودن الگوریتم جست‌وجوی مورد استفاده (۷/۴)،
 ۱۵. تعداد واقعی کاربران هم‌زمان (۷/۱۴)،
 ۱۶. تعداد تراکنش‌های خدماتی (تعداد دفعات مراجعه به منبع) (۶/۹۶)،
 ۱۷. مقایسه با فهرست‌های معتبر (۶/۶۲)،
 ۱۸. تعداد موارد بارگذاری یا چاپ‌شده (۶/۵۳)،
 ۱۹. تغییر رتبه در گزارش استنادی مجلات (۶/۵۱)،
 ۲۰. تغییر دیدگاه‌ها نسبت به نشریه در منابع نقد و بررسی نسبت به زمان انتخاب (۶/۳۱)،
 ۲۱. تغییر در ضریب تأثیر (۶/۲۹)،
 ۲۲. تغییر در نیم‌عمر موضوع یا موضوعات نشریه (۶/۰۲)،
 ۲۳. مقایسه با موجودی کتابخانه‌های معتبر (۵/۹۶)، و
 ۲۴. تغییر در معیارهای انتخاب مقالات از سوی هیئت تحریریه (۵/۸۸).
- البته باید توجه داشت که اولویت‌ها دارای ارزش زمانی و مکانی هستند؛ یعنی اگر این پژوهش در زمان یا مکان دیگری صورت پذیرد، احتمالاً اولویت این معیارها تغییر خواهد کرد. اما نکته‌ای که باید به آن توجه داشت این است که از زمان‌های گذشته، هیچ‌گاه برای انتخاب منابع کتابخانه‌ای، برای تمامی کتابخانه‌ها از دستورالعمل یکسانی استفاده نمی‌شده است. به بیان دیگر، عوامل

مختلفی مانند تعداد کاربران کتابخانه، سطح تحصیلات، میزان بودجه، هدف کتابخانه، و موارد متنوع دیگر می‌توانند تعیین‌کننده این اولویت‌ها در هر کتابخانه خاص باشند. بنابراین استفاده‌ای که می‌توان از نتایج این پژوهش کرد این است که این معیارها به صورت یک سیاهه مورد استفاده قرار گیرد و با توجه به اولویت مشخص شده، ضمن در نظر گرفتن شرایط خاص هر کتابخانه، نسبت به انتخاب مناسب‌ترین نشریات الکترونیک برای تأمین نیازهای اطلاعاتی کاربران کتابخانه اقدام کرد. برای تسهیل انجام این کار، می‌توان در مورد هر نشریه الکترونیک به بررسی معیارهای موجود در سیاهه پرداخت و در مقیاس ۹ (مقیاس به کار رفته در پرسشنامه این تحقیق) آنها را نمره‌گذاری کرد. حال اگر نمرات اختصاص داده شده به هر معیار نشریه الکترونیک، به میانگین نمرات داده شده به این معیار نزدیک بود، نشریه مورد نظر با اطمینان بالا قابل انتخاب است و یا مثبت ارزیابی می‌شود. در غیر این صورت، فقط در صورتی که نشریه مورد نظر دارای ویژگی‌های منحصر به فردی بوده یا اهمیت خاصی داشته باشد، می‌توان با دقت و احتیاط زیاد و در نظر گرفتن تمامی جوانب، آن نشریه را انتخاب کرد.

نظریه مجموعه‌سازی مورد استفاده توسط مسئولان کتابخانه‌های دانشگاهی و مؤسسات پژوهشی دولتی

بررسی معیارهایی که از سوی پاسخگویان مورد تأیید قرار گرفته‌اند، نشان می‌دهد هیچ

استاندارد واحدی را نمی‌توان برای انتخاب و ارزیابی نشریات الکترونیک در کلیه کتابخانه‌ها معرفی کرد. به بیان دیگر، می‌توان گفت که کتابخانه‌های مختلف براساس نیازهای خاصی که دارند، از معیارهای موجود بر حسب مورد استفاده می‌کنند. بنابراین می‌توانیم بگوییم که از این نظر هیچ تفاوتی میان نشریات الکترونیک و منابع چاپی کتابخانه وجود ندارد، چرا که در هر دو مورد شرایط خاص هر کتابخانه، معیارهای انتخاب و ارزیابی منابع برای آن کتابخانه را مشخص می‌کنند. علاوه بر این، اشتراک پایگاه‌ها به روش‌های دسته‌جمعی، مانند اتحادیه‌ها، امکان استفاده از نظریه خاصی را به وجود نمی‌آورد.

نتیجه‌گیری

این تحقیق نشان می‌دهد به علت ویژگی‌های خاصی که نشریات الکترونیک دارند، لازم است علاوه بر معیارهای انتخاب و ارزیابی که کتابخانه‌ها برای نشریات چاپی به کار می‌برند، معیارهای دیگری نیز مورد توجه و بررسی قرار گیرند و براساس مجموعه این معیارها، امر انتخاب و ارزیابی نشریات الکترونیک صورت پذیرد تا با منابع محدود موجود، امکان بیشترین بهره‌وری میسر شود. بنابراین، می‌توان گفت که نشریات الکترونیک، نه تنها باعث کنار گذاشته شدن اصول انتخاب در مجموعه‌سازی نشده‌اند، بلکه اهمیت آن را دوچندان کرده‌اند.

D-Lib Magazine, Vol,1, No.10 (2000). [on-line]. Available: <http://www.dlib.org/dlib/october00/montgomery/10montgomery.html>. [2Nov.2003].

7. Odlyzko, Andrew. "Competition and cooperation: libraries and publishers in the transition to electronic scholarly journals". *The Journal of Electronic Publishing*, Vol.4, No.4 (1999). [on-line]. Available: <http://www.press.umich.edu/jep/04-04/odlyzko0404.html>. [2 Oct.2003].

8. Schaffner, Ann C. "The future of scientific journals: lessons from the past". *Information Technologies and Libraries*, Vol.13, No.4 (1994): 239-248.

9. Steinberger, Mark. "The demand on electronic journals in the mathematical sciences". [on-line]. Available: <http://www.press.umich.edu/jep/04-02/steinberger.html>. [20 Nov.2003].

10. Tenopir, Carol; King, Donald W. "Designing electronic journals with 30 years of lessons from print". *The Journal of Electronic Publishing*, Vol.4, No.2 (1998). [on-line]. Available: <http://www.press.umich.edu/jep/04-02/king.html>. [18Dec.2003].

تاریخ دریافت: ۱۳۸۴/۱/۲۷

منابع

1. Ashcroft, Linda; Langdon, Colin. "Electronic journals & university library collections". *Collection Building*, Vol.18, No.3 (1999): 105-119.

2. Harter, Stephen P.; Kim, Hak Joon. "Electronic journals and reference study", *The Journal of Electronic Publishing*, Vol.3, No.2 (1997). [on-line]. Available: [.http://www.press.umich.edu:80/jep/archive/harter.html](http://www.press.umich.edu:80/jep/archive/harter.html). [11Aug.2003].

3. King, Donald W. ... [et al]. "Library economic metrics: examples of the comparison of electronic and print journal collections and collection services". *Library Trends*, Vol.51, No.3 (2003): 376-398.

4. Kyriallidou, Martha. "E-Metrics: lessons learned from the ARL E-Metrics project, challenges and opportunities". 2003. [on-line]. Available: <http://www.arl.org/stats/newmeas/emetrics/>. [4Aug.2003].

5. Luther, Judy. "White paper on electronic journal usage statistics". 2000. [on-line]. Available: <http://www.clir.org/pubs/reports/pub94/contents.html> [9 Oct.2003].

6. Montgomery, Carol Hansen. "Measuring the impact of an electronic journal collection on library costs: A framework & preliminary observations".